

ПІДГОТОВКА ВИХОВАНЦІВ ДО ЖИТТЯ В КОМУНІ ІМ. Ф. Е. ДЗЕРЖИНСЬКОГО В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

У статті розглядаються теоретичні засади підготовки вихованців до життя в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського в педагогічній спадщині А. С. Макаренка, а також можливості використання здобутків минулого в сучасних умовах. Проаналізовано завдання та методи виховання, які включала в себе підготовка молодих людей у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, а саме: систематичне шкільне виховання, праця на виробництві, продуктивна праця як рушійна сила виховання, отримання зарплати, корисний відпочинок. Автор стверджує, що чергування розумової та фізичної праці позитивно діяло на вихованців, а в процесі трудової діяльності в них вироблялися цінні психофізичні якості.

Ключові слова: виховання у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, підготовка до самостійного життя, комунари, педагогічний досвід А. С. Макаренка, трудова терапія, перспектива завтрашнього дня.

Постановка проблеми. У зв'язку з розгортанням державних програм соціально-педагогічного змісту останнім часом стає актуальним розгляд педагогічних і виховних технік минулого. У сучасних умовах, коли актуальними є проблеми сирітства, дитячої бездоглядності та безпритульності, особливої уваги вимагають заклади інтернатного типу, їх переорієнтація на спеціалізовану, поглиблену підготовку для всебічного виховання, а також поліпшення організації навчально-виховного процесу в них.

Одним із варіантів розвитку та вдосконалення виховання дітей і молоді в загальноосвітніх навчальних закладах, закладах інтернатного типу є звернення до національного освітньо-виховного досвіду, що допоможе краще обрати шляхи вирішення даної проблеми. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка є цінним практичним досвідом, у підготовці вихованців до життя, а саме – в діяльності комуні ім. Ф. Е. Дзержинського.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти діяльності вихованців в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського розглядалися в літературі, яка торкалася питання трудового виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Питанням дитячої продуктивної праці у виховній системі А. С. Макаренка займалися такі науковці, як Т. К. Ахаян, Р. М. Бескин, М. Д. Виноградова, Л. Ю. Гордин, М. П. Павлова, А. Г. Тер-Гевондян, А. А. Фролов. Саме А. А. Фролов зазначив у своїх дослідженнях, що А. С. Макаренко першим

приступив до педагогічно-обґрунтованого й комплексного вирішення виробничих, господарсько-фінансових і організаційних питань діяльності колективу навчально-виховного закладу. Також цікавими є дослідження таких українських науковців з роботи комуні ім. Ф. Е. Держинського, як М. В. Гриньова, С. С. Невська, М. П. Ніжинський, М. Д. Ярмаченко та ін. У Німеччині Г. Хіліг видав цілу серію архівних матеріалів із діяльності колонії ім. М. Горького та комуні ім. Ф. Е. Держинського.

Мета нашої статті полягає в тому, аби проаналізувати теоретичні засади щодо підготовки вихованців до життя в комуні ім. Ф. Е. Держинського в педагогічній спадщині А. С. Макаренка та розглянути можливості використання здобутків минулого в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Комуна імені Ф. Е. Держинського була не зовсім звичайним виховним закладом. У ній знаходилися не просто колишні хулігани та злодії, безпритульні та бездомні, а й майбутні вчителі, директори шкіл, лікарі, інженери-конструктори, видатні поети, художники й інші творчі люди. Ця комуна, створена майже 90 років тому, мала виховні механізми й педагогічні ідеї, що набагато випереджали свій час. Навіть сучасні колонії для неповнолітніх злочинців або будинки-інтернати не досягали таких видатних результатів на цьому терені.

Секрет цієї величезної ефективності виховної роботи залежав, передусім, від керівництва комуні. А. С. Макаренко, який очолював комуноу ім. Ф. Е. Держинського з моменту її створення, здійснив справжній прорив у методиці виховання неповнолітніх правопорушників. Він успішно поєднав у своїх педагогічних відносинах з вихованцями колонії, здавалося б, абсолютно несумісні речі – теорію та практику, трудову терапію та свободу дій, повагу й розуміння. А. С. Макаренко – далеко не єдиний педагог, який займався проблемами виховання, навчання і, звісно, підготовкою вихованців до життя, але він, мабуть, один із небагатьох, хто займався ними цілком успішно з даним контингентом населення, та ще у важкий, післяреволюційний час.

Комуна ім. Ф. Е. Держинського ГПУ України відкрилася у грудні 1927 року поблизу Харкова, очолити яку чекісти (на особисті кошти яких було споруджено будинок-палац комуні), запропонували вже з весни А. С. Макаренко (на посаді завідувача комуною він був затверджений ще 20 жовтня). Правління комуні звернулося 8 лютого 1928 в Український НДІ педагогіки (УНІП) із проханням дати свій висновок щодо проекту організації виховної роботи, який А. С. Макаренко представив у вигляді «Операційного плану педагогічної роботи трудовий комуни ім. Ф. Е. Держинського» та «Конституції» комуни [4].

Скоріше за все, комуну ім. Ф. Е. Дзержинського можна охарактеризувати як «закритий заклад професійно-трудового навчання й виробництва», який крім того, займався перевихованням (реабілітацією, соціалізацією та колективізацією) дітей-правопорушників.

Виховання й підготовка молодих людей до самостійного життя в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського включала в себе певні завдання, тому ми і розглянемо їх.

Одним з основних принципів було систематичне шкільне навчання. При переході, по суті, від мануфактурного до заводського виробництва зросли вимоги до персоналу, тобто до колоністів. Заповнити прогалини в знаннях у цей час допомагали школи, які працювали в колонії з перших днів її існування, а на початку 30-х рр. ХХ ст. були створені та спеціалізовані робітфаки (прообраз сучасних ПТУ).

У своєму досвіді А. С. Макаренко успішно поєднував розумову працю з фізичною. Як відомо, згодом комунари навчалися в загальноосвітній школі чотири години на молодших і п'ять годин на старших класах, а з 4:00 працювали на виробництві з новітнім технічним обладнанням [3]. Але звісно, що вирішальним значенням у становленні нової людини мала освіта.

Навчання в школі для всіх комунарів було обов'язковим. Кожен новий вихованець у перші ж дні зараховувався в шкільну групу відповідно до своїх знань. Чергування, господарські роботи, наряди не звільняли вихованців від відвідування школи. Робота на виробництві, розвиваючи й загартовуючи багато необхідних рис характеру, збагачувала вихованців виробничими навичками та цінними знаннями. А. С. Макаренко всіляко розширював освітні ідеали вихованців. Прагнення колоністів до вступу на робітфак червоною ниткою проходить через всю «Педагогічну поему», яка повною мірою допомагає нам зрозуміти сутність виховання А. С. Макаренко.

Наступним головним аргументом А. С. Макаренка на користь виховання є праця, як рушійна сила виховання. Він уважав, що не можна побудувати правильні міжособистісні відносини без постійної трудової згуртованості та взаємної робочої відповідальності колективу. «Це правильне ставлення полягає не тільки в тому, що кожна людина віддає свої сили суспільству, а й у тому, що вона і від інших вимагає того ж, що вона не хоче поруч із собою переносити життя дармоїда. Тільки участь у колективній праці дозволяє людині виробити правильне, моральне ставлення до інших людей – споріднену любов і дружбу по відношенню до всякого трудника, обурення й засудження стосовно ледаря, до людини, яка ухиляється від праці» [2].

У комуні ім. Ф. Е. Держинського всі вихованці були розподілені по виробничим загонам, склад яких був точно визначений кількістю робочих точок у тій чи іншій майстерні. Загін мав не тільки виробниче, а й побутове значення. З виробничих загонів щотижня виділялася певна кількість комунарів для робіт із самообслуговування. Виключно виробничими осередками були робочі бригади, на які поділено загін. Вихованці молодшого віку були зведені в 3 запасних загони й у більшості своїй були зайняті на роботах із самообслуговування [4, 34].

Надалі, у зв'язку з розгортанням сільськогосподарських робіт, були організовані зведені загони. Зведені загони як тимчасові організації, що складаються з вихованців первинних загонів, мали вивести колоністів з обмеженого кола ремісничих інтересів і включити їх у загальний потік колективної праці. Зведені загони послужили прекрасним засобом виховання організаційних навичок, оскільки вони очолювалися в більшості випадків рядовими колоністами, що здобували в ролі командирів досвід керівної роботи. Завдяки свідомому відношенню до поставленої мети всяка робота виконувалася колоністами весело й бадьоро. Цю піднесеність духу в праці А. С. Макаренко визначав словом «мажор», надавши йому значення тієї високої політичної свідомості, яка служить джерелом життєрадісності справжньої людини [4, 37].

Ще однією з важливих складових А. С. Макаренко вважав отримання зарплати, адже це було важливою подією в житті його вихованців, тому він особисто здійснював видачу грошей, щоб мати можливість робити необхідні роз'яснення й навіювання.

Вихованці привчалися цінувати працю і дбайливо ставитися до грошей, координувати особисті та громадські інтереси. А. С. Макаренко величезне значення надавав уведенню заробітної плати комунарам як виховного засобу, про це можна судити хоча б на підставі того, що згодом він вважав за потрібне включити це питання у свою «Методику організації виховного процесу» у формі програми педагогічного спостереження.

Зарплата комунарів – це велика педагогічна проблема, що отримала теоретичне обґрунтування та практичне здійснення у виховній системі А. С. Макаренко не просто окремим пунктом, а в комплексі з іншими виховними діями; тільки комплексним впливом різних факторів можна було успішно провести соціалізацію та реабілітацію колективу подібного роду.

Піклуючись про трудове виховання колоністів, А. С. Макаренко не забував і про відпочинок. Щорічні літні походи були в житті комунарів найбільш радісною подією. Сприймаючи їх як відпочинок і розваги,

комунари, звичайно, навіть не підозрювали про те, яке величезне виховне значення надавав цим походам А. С. Макаренко. Безпосереднє знайомство з Батьківщиною, з історичними місцями, будівництвом великої країни активізувало юнацькі патріотичні почуття й переконання, які з роками навчання і роботи ставали невіддільною частиною світогляду комунарів [4, 35]. Організуючи своїх вихованців для подолання всіх труднощів, пов'язаних із переїздами, табірно-похідним життям, начальник комуні знав, яким могутнім фактором культурно-політичного, соціального зростання та фізичного гарту комунарів були походи.

Вихованці А. С. Макаренка – учасники Великої Вітчизняної війни – усі говорять про те, що ці тренування багато в чому сприяли їх підготовці до найважчих напружень, неминучим на фронті. Комунари проводили свій літній відпочинок, який завжди давав їм нові знання, багатий досвід і тренування, які не можна було отримати в повсякденному трудовому житті в комуні [1, 68]. Адже А. С. Макаренко вчив комунарів не тільки добре трудитися, а й розумно відпочивати.

Висновки. Тому не дивно, що творчі пошуки А. С. Макаренко привели його до можливості використання нестандартних схем навчання, які були так необхідні у важких і непередбачуваних умовах колонії. У ті роки не кожна дитина мала можливість отримати якісну освіту, багато хто не мав систематичної шкільної підготовки, та й взагалі, навіть не вміли читати й писати. Бригадно-лабораторний метод навчання був єдиною можливістю дати хоч якусь освіту. Сьогодні величезна цінність теорії та практики А. С. Макаренка полягає в тому, що він сформулював низку важливих ідей у галузі педагогіки: зв'язок виховання з життям, багатосторонній вплив на відносини за допомогою діяльності, різноманіття внутрішньоколективних і міжколективних відносин. Звідси маємо такі висновки, що виховання в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського було дуже конструктивним, незважаючи на проблеми суспільства того часу. Соціалізація та реабілітація комунарів за системою А. С. Макаренка виконувалася на 80–90% [5].

Чергування розумової та фізичної праці позитивно діяло на вихованців; у процесі трудової діяльності в них вироблялися цінні психофізичні якості. Наявність колективної перспективи підвищувала інтерес комунарів до праці. Продуктивна праця залучала комунарів відчувати її результати. В умовах комуні продуктивна праця була вирішальним чинником прилучення колишніх безпритульних дітей до трудової діяльності взагалі. Принаймні з оволодінням робочої спеціальності, у комунарів росла й міцніла впевненість у невороття минулого життя, та у матеріальному благополуччі після виходу з

комуни. У продуктивній праці вихованці комуни набували спеціальні робочі навички та вміння, знайомилися на практиці з технологією матеріалів, опановували елементарними відомостями з техніки та організації найпростішого виробництва.

Ідеї А. С. Макаренка – майбутнє педагогіки й виховання. Він основоположником сучасної теорії та методики виховання. Тільки за допомогою його досвіду, опорою на його спадщину можна створити ефективну виховну систему, яка працюватиме в наш час. Розвиваючи господарство, організовуючи економічну освіту, залучаючи вихованців до участі у плануванні перспектив, у організації виробництва й керуванні ним – ми виховуємо в молодих людей почуття відповідального самостійного господаря, а все це потрібно вихованцям зараз у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караковский В. А. Коммуна им. Ф. Э. Дзержинского как воспитательная система / В. А. Караковский // Сов. педагогика. – 1978. – № 3. – С. 67–70.
2. Макаренко А. С. Книга для родителей ; Лекции о воспитании детей ; Выступления по вопросам семейного воспитания / А. С. Макаренко ; подгот. к печати, коммент. и примеч. В. Е. Гмурмана. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1951. – 532 с.
3. Макаренко А. С. Общие вопросы теории педагогики; Воспитание в советской школе / А. С. Макаренко ; подгот. к печати, коммент. и примеч. В. Е. Гмурмана. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1951. – 510 с.
4. Фролов А. А. Развитие педагогических взглядов А. С. Макаренко в период деятельности коммуны им. Ф. Э. Дзержинского / А. А. Фролов // Сов. педагогика. – 1978. – № 3. – С. 30–38.
5. Ширвиндт Б. Е. Лучший путь воспитать коммунаров / Б. Е. Ширвиндт. – М. : Знание, 1980. – 95 с.

РЕЗЮМЕ

К. Ю. Ткаченко. Подготовка воспитанников к жизни в коммуне им. Ф. Э. Дзержинского в педагогическом наследии А. С. Макаренко.

В статье рассматриваются теоретические основы подготовки воспитанников к жизни в коммуне им. Ф. Э. Дзержинского в педагогическом наследии А. С. Макаренко, а также возможности использования достижений прошлого в современных условиях. Проанализированы задачи и методы воспитания, которые включала в себя подготовка молодых людей в коммуне им. Ф. Э. Дзержинского, а именно: систематическое школьное воспитание, работа на производстве, продуктивный труд как двигательная сила воспитания, получение зарплаты, полезный отдых. Автор утверждает, что перемена умственного и физического труда положительно действовала на воспитанников, а в процессе трудовой деятельности у них вырабатывались ценные психофизические качества.

Ключевые слова: воспитание в коммуне им. Ф. Э. Дзержинского, подготовка к самостоятельной жизни, коммунары, педагогический опыт А. С. Макаренко, трудовая терапия, перспектива завтрашнего дня.

SUMMARY

K. Tkachenko. Preparing pupils for life in a commune named after F. E. Dzerzhynsky in pedagogical heritage of A. S. Makarenko.

The article deals with the theoretical basis of preparation of pupils for life in a commune named after F. E. Dzerzhinsky in A. S. Makarenko pedagogical heritage, and also considers the possibility of using the achievements of the past in the present conditions. The tasks and methods of education, which comprize training of young people in the commune named after F. E. Dzerzhinsky are analyzed.

A. S. Makarenko creative pursuits led him to the possibility of using innovative training schemes, which were so necessary in difficult and unpredictable conditions of the colony. In those years, not every child had the opportunity to receive a quality education, many had no systematic training at school, and do not even know how to read and write. The existing methods did not help. Today, a great value of theory and practice have A. S. Makarenko's ideas in the field of pedagogy: the relationship of education to life, impact on multilateral relations through activities and diversity of relations inside the collective and between collectives relations.

The change of mental and physical labor had positive impact on pupils, in the course of employment they develop valuable psychological and physical qualities. A. S. Makarenko increased the prospects of collective interest of communards to work. Productive work attracted the Communards because they felt the results. In terms of productive labor commune was the first condition to convince former street children to work at all. At least with the mastery of labor specialization in Communards grew and matured conviction not to return to past life, and material well-being after leaving the commune. In productive labor commune pupils acquired specific job skills, got familiar with the technology in practice, using materials mastered basic information on techniques and simple organization of production.

A. S. Makarenko's ideas - the future of pedagogy and education. He is the founder of the modern theory and methods of education. Only through his experience, drawing on his legacy can create an effective educational system that will work out today. Developing the economy, organizing economic education, attracting pupils to participate in the planning prospects in the organization of production and management of it – we form in young people a sense of self-responsibility of the owner, which pupils require in the modern world.

Key words: *education in a commune named after F. E. Dzerzhynsky, preparation for independent life, communards, pedagogical experience of A. S. Makarenko, labortherapy, outlook of tomorrow.*